

KÁLMÁNY LAJOS NÉPKÖLTÉSI HAGYATÉKA

Szerkesztette: Ortutay Gyula, I. Történeti énekek és katonadalok. Gyűjtötte Kálmány Lajos. Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta Dégh Linda. Az életrajzot írta Péter László, a jegyzeteket készítette Dégh Linda és Katona Imre. Közoktatási Kiadványkötet, Bp, 1952.

Kálmány Lajos hagyatékának jelentékeny részét foglalja magában ez a vaskos kötet, amely az irodalomtörténetírás figyelmét több szempontból is magára vonja. Mindenekelőtt figyelemreméltóan gazdagítja irodalmi tudatunk a történeti folklórnak itt közölt sok megkapóan szép darabja. Kriza, Erdélyi, Thaly és más kiváló gyűjtőink kötetei után is nagy jelentőségű ez a gyűjtemény. Jelentősége részben módszertani, részben tartalmi. Kálmány Lajos volt az első, aki következetesen keresztülvitte a szöveg-hitelesség elvét. »Közlései — írja róla Ortutay Gyula — ragaszkodnak az élő beszéd és a paraszti előadás sajátosságaihoz, nem változtat semmit...« A tekintetben is újító, hogy nem nagy területről tallózik, hanem egy elhatárolt néprajzi tájegységet kutat fel alaposan. Sokat tett a mesei világkép mitológiai vonatkozásainak felkutatására, jelentős tevékenysége a magyar néphit-kutatás történetében, kortársainál sokkal jobban mélyedt el egyéniség és tömeg kapcsolatába a folklór-szerű alkotás folyamatában. Legnagyobb érdeme azonban a magyar folklór történeti elemeinek rendszerezési kísérlete s talán egyetlen hiánya a lejegyzett dalok dalmatainak elhanyagolása, melynek magyarozata nem az, mintha nem ismerte volna fel fontosságukat. Elméleti középpontja e téren is helyes volt. A szöveg és dallamot egységben látta, de zenei hallás híján gyakorlatilag nem tudta megvalósítani a népdalgyűjtés mai módszerét.

Kétségtelen, hogy ezekre az újításokra és magvukban helyes elvekre Kálmány Lajost politikai egyénisége terelte. A szegedi felsőváros tímár-sarjadéka, aki akarata ellenére (erős egyéniségű anyja kívánságára) ment papnak s akit ez a belső ellentmondás mélyen elkeserített, egész életében harcolt feletteseivel, a feudalizmus elnyomásával és az értetlenséggel. Volt úgy, hogy a tiltakozó nép élére állott és a perbefogott »lá-zongó« parasztokkal együtt állították bíróság elé. Érzékeny volt a nép nyomora, szenvedései iránt. Nem jutott el odáig, hogy szakított volna életpályájával, vagy a társadalmi bajok gyökeréig hatolt volna, hogy felismerte volna a pusztulásra ítélt osztálytársadalom törvénytörő hitványságát, de valamit élete végén ebből is megsejtett, amikor Csernoch Jánosnak azt írta: »Egykor az a vihar, amelyik ma Oroszországban dúl, hazánkba is eljut s elsepri az egyházi birókatokot itt is, amelyet a nép várva vár.«

(Péter László a kötetben Kálmány Lajos jó életrajzát és méltatását adja).

Kálmány Lajos a nép életét minden oldalról bemutatja gyűjtéseiben, mindenre kiterjedően: örömeire, szenvedéseire, babonáira, csúfolódó élcelődésére. Nincs abban semmi meglepő, hogy egyházi főhatóságai üldözték gyűjtéséért, megtiltották egyes műveinek kiadását, valóságos inkvizíció elé állították, faluról-falura dobálták, és élete végéig mellőzték. Ez tükröződik vissza gyűjtői módszerében, gyűjtési körének gazdagságában, mélységében. Joggal állapította meg róla Ortutay Gyula, hogy »több az egyszerű gyűjtőnél s ezért érezhetjük ki gyűjteményeiből a balladák és mesék szépsége mellett a magyar sors komor szárnycsapásait is«. Úgy is mondhatnánk, hogy Kálmány Lajos élete művéből valahogy sokkal jobban kiviláglik az osztályharc, mint másokéban. Kálmány Lajos emberként állt szemben dalközölvével, azért gyűjtötte a nép alkotásait, mert szerette a népet.

Mindaz nem lenne elégséges arra, hogy az irodalomtörténetnek mint szaktudomány-nak érdeklődését a szokottnál jobban is felkeltse, ha ebből az alapmagatartásból nem jutott volna el a történeti folklór gondolatához. Mint Dégh Linda kiemeli Kálmány Lajos munkásságának méltatásában, Kálmány történeti népköltés-kutatását két történeti szempontú kérdés köré csoportosította: a nemzet-felszabadító, illetve a népért harcoló hősökre vonatkozó költészet emlékeit gyűjtötte, másrészt pedig a balladákat, háborús költeményeket, csatadalokat. Ami az egyes hősöket illeti, elsősorban történeti mondaformákkal foglalkozott. Attila, László király, Hunyadi Mátyás, Rákóczi, Kossuth, Rózsa Sándor alakjával, kisebb részben pedig az ezekről szóló dalokkal. Az e kötetben közölt történeti énekek a Rákóczi-szabadságharcotól kezdve szinte szoros nyomonkövetik az egész nép sorsára kiható történeti eseményeket. Kálmánynak ez a működése felveti a mai folklór-kutatás legégetőbb kérdéseit: hogyan viszonylik egymáshoz népköltészet és műköltészet? mi az egyéni szerző és közösség szerepe az alkotásban? Hogyan jut dialektikus egységbe a népi hagyomány s az állandóan időszerű új megfogalmazás? Kálmány Lajost erősen foglalkoztatta a folklorzáció kérdése, vagyis mi módon válik egy műköltészeti alkotás népdallá, melyek azok az ismérvek, melyek az ilyen anyag népi befogadását lehetővé

teszik. Jóllehet a marxista irodalomkutatás középpontjában éppen a népi teremtőerő áll, ez a kérdés egyáltalában nem felesleges és könnyen eldönthető. A Szovjetunióban a szovjet korszak népköltészetéről szóló nemrég megjelent nagy gyűjteményes munkát (Az orosz népköltészet a szovjet korszakban. Szerkesztette: A. M. Aszthova, I. P. Dmitrakov, A. N. Lozanova, Izd. AN SzSzsZR Moszkva—Leningrád, 1952. 542 p. Ismerette: Irodalomtudományi Értesítő, 1953. III. 2. 246—286 p.) éppen erről az oldaláról bírálta meg egy szovjet kritikus. Egyes anyagban túlságosan kifagították a folklór fogalmát és olyan alkotásokat is odasoroltak, melyek csupán népiesek. (V. I. Csicserov Szovjetszkaja Kniga, 1953. 2. sz.)

Az irodalomtörténetet két szempontból is érdekli a műköltészet és folklór viszonya: hogyan nyomulnak be népi elemek, forma, mondanivaló, népi ideológia a klasszikus irodalmi alkotásokba, és általában véve az osztálytársadalom különböző fokainak irodalmába, más oldalról pedig hogyan válnak népivé az úgynevezett »műköltészet« egyes alkotásai. Mondanunk sem kell, hogy az előbbi kérdés a jelentősebb, mert az elsődleges teremtő a nép. Ebből a szempontból kell tekintenünk magának a történeti folklórnak kérdését is. Dégh Linda úttörő hevezetésében igyekszik tisztázni a történeti népdal elvi kérdéseit és ez jórészt sikerült is. Követve Kálmány anyagának körét, helyes kronológiát állít fel és igyekszik az egyes periódusok sajátosságait meghatározni, főleg pedig a szovjet kutatás példáján bátorodva leszögezi a nép szubjektív történeti tudatának fontosságát és ennek értékét. Ez a szubjektív tudat persze annál értékesebb, mivel a történelem objektív folyamatával esik egybe. A nép csodálatos biztonsággal érezte meg, hogy Görgey áruló és az erre vonatkozó úri viták nem is foglalkoztatták. Mélységesen tanulságos az a mód is, ahogy pl. Rudolf trónörökös alakja köré mondákat szőtt. A nép a Habsburg-királyfi különös halálát nem magánéletével hozta összefüggésbe, hanem a királlyal való ellentétei következményének magyarázta s a világháború kitörése után olyan hősként alkotta meg mondáiban, aki a háború borzalmaival megmenhette volna a népet. A nép boldogsága és létérdeke, vagyis az egyedül helyes történeti álláspont áll mint kényszerítő erő ezek mögött a képek mögött és az objektív történeti folyamat törvényei szerint alakítja és változtatja meg olykor az eseményeket és történeti alakokat, mint Rudolf esetében, máskor pedig a legrejtettebb indokokat is felszínre hozza, mint pl. a gentry Görgey példájában. Úgy véljük azonban, hogy Dégh Linda nem elég széles alapon vizsgálja a kérdést és néhány megállapítása vitatható.

Vizsgálatában mindenekelőtt elszakítja a folklórt az irodalomtörténettől. Éppen ezért nem veszi észre, hogy nem állja meg a helyét az a megállapítása: »Arra, hogy a népköltészetben történetiséget keressen bárki is, vagy éppen a népköltés adatait történeti forrásul felhasználja, nem akadt példa.« Az irodalomtörténetben Katona Lajos óta találhatott volna ilyen példákat. Az irodalomtörténet művelője kénytelen a folklórt felhasználni nemcsak a klasszikus irodalmi alkotások kialakulási folyamatának vizsgálatában, hanem bizonyos korok emlékszeranyagban való szegénysége miatt is. Népballadánk, egyes virágénekeink, a regős énekek és más népköltészeti alkotások korszakmeghatározása utat nyitott irodalmi beiktatásukra. Mi magunk a középkori magyar irodalmat tárgyalva, legújabbban pedig az egyetemi magyar irodalmi szöveggyűjtemény ugyanezen korszak bemutatásában már módszeresen felhasználja a folklór egyes biztosan beilleszthető darabjait.

Ebből következik viszont, hogy a történeti folklórnak olyan szemlélete, amely érdeklődését csupán a Rákóczi-szabadságharc utáni eseményekre szűkíti, nem kielégítő. Amikor Dégh Linda azt írja, hogy a »történetár portyázásra utaló dalok közös tulajdonsága a nagymértékű folklorizáció, a tényleges történeti események feledésbe merülése s a balladai, illetve mondai elemekkel való helyettesítése, ... a Rákóczi-korrig visszanyúló dalok alapeleme az adott történeti esemény, vagy annak következménye, kihatása maradt«, a valóságnak nem helyes képét nyújtja. Az igaz, hogy például a *Kádár Kata*, a *Molnár Anna*, a *Szilágyi és Hajmási* nem lokalizálhatóak olyan pontosan, mint egyes, a kuruc szabadságharcról, vagy az 1848—49-es forradalomról szóló énekek. Ennek ellenére a *Szilágyi és Hajmási* ballada konkrét történeti elemeket tartalmaz, s mind a három példának felhozott ballada egy-egy korszak alapvető történeti tartalmára, tipikus társadalmi összeütközésre, tipikus helyzetekre és alakokra ad hűvöteljesen művészi példát. Ezenfelül azonban nem is ezeknek a balladáknak az utódai a történeti folklór újabb emlékei. A szerző akkor mutat rá helyesen a fejlődésre, amikor azt írja, hogy »a régi vítézi, katonai költészet és a megfelelő népi források alakulása, mint pl. a bújdosó katonai, fogoly, rab, (hadi) siralmának átmenete a népi betyár-bucszátatóba, magában véve egyetlen következetes fejlődési folyamat«. Itt természetesen kár volt megállni. A késő-középkor rövid epikai dalai, epikus siratóénekei éppen olyan történeti eseményhez, helyhez, alakhoz kötöttek voltak, mint a Rákóczi-korabeli történeti énekek, vagy az ezt követők. A fentebb idézett elkülönítése a régi és újabb anyagnak

egy fontos valóságemet azonban kétségkívül tartalmaz, mégpedig azt, hogy a nép történeti tudata szakadatlanul fokozódott. Az persze téves, amit a szerző egy más helyen ír, hogy »a parasztság valójában soha sem volt érdekelve az uralkodóosztályok történetében«. Nagyon is érdekelve volt, csak beleszólása volt ritkán. S amilyen arányban fokozódott a lehetőség, hogy beleszóljon a történelem átalakításába, olyan arányban nőtt történeti tudata és tükröződik ez valóban egyre élesebben a folklórnak is. A népballadák kizárása a történeti folklór sorából ellentmond az osztályharc irodalmi tükröződése elvének és politikai költészeté szűkíti a történeti folklór körét.

Ettől eltekintve — az elvi részben és a különben igen bő, sokszor önálló kis tanul-

mányok igényével fellépő jegyzetekben előforduló kisebb tárgyi tévedések vagy ideológiai bizonytalanságok ellenére — a kötet igen értékes az irodalomtörténet kutatói számára. Az életrajzíró Péter László, az uttörő elvi bevezető író Dégh Linda, a jó jegyzet anyagot módszeresen megszerkesztő Katona Imre és Dégh Linda komoly és szükséges munkát végeztek. Kálmány Lajos írásainak ez a köteté igen hasznos az irodalomtörténet kutatója számára, mert hiszen igaz van a bevezetőnek abban, hogy a folklorisztika kutatóterülete állandóan érintkezik az irodalom területével, helyesebben ugyanazt az anyagot kell vizsgálnia, mint az irodalomtörténetnek a maga szempontjai szerint.

Kardos Tibor

A SZOVJET NÉPEK IRODALMÁNAK MAGYAR BIBLIOGRÁFIÁJA 1951.

Szerkesztette Kozocsa Sándor és Radó György. Művelt Nép Könyvkiadó, Bp. 1953.

Kozocsa Sándor és Radó György szerkesztésében megjelent »A szovjet népek irodalmának magyar bibliográfiája« 1951-es vaskos kötetében közölt bibliográfiai anyag rohamosan növekvő könyvkiadásunk és kulturális életünk egyik kézzelfogható bizonyítéka. Míg az 1945—1949-es évek termését felölelő korábbi kötet *öt év alatt* 548 önálló mű megjelenéséről ad számot, addig a most napvilágot látott 1951-es kötet — amely tehát csak egy év könyvtermését tartalmazza — 236 mű kiadásáról tudósít. Túl számszerű adatok pusztá tényeire a bibliográfia természetesen tükrözi könyvkiadásunk és irodalomtörténetírásunk eredményeit és hiányosságait is.

1951-ben az orosz klasszikus és szovjet irodalom újabb kiemelkedő alkotásai jelentek meg magyar nyelven. A forradalmi demokraták műveiből Dobroljubov, Csernisevszkij válogatott tanulmányai, Belinszkij ragyogó Puskin-tanulmányköteté ad izelítőt az orosz kritika nagy hagyományaiból. A múlt század kiemelkedő nagy írói alkotásaiból megjelentek Lermontov válogatott költeményei, Csehov válogatott novelláinak két köteté és külön egy kötetben drámáinak gyűjtemény kiadása. Nagy mulasztást pótoló könyvkiadásunk, amikor Szaltikov-Scsedrinnek, az orosz szatíra-irodalom kiemelkedő képviselőjének egyszerre egy művét szövegezte meg magyar nyelven: újabb kiadásban bocsátotta közre a »Galavjov család« című regényét, először tette hozzáférhetővé két másik és szatírját, az »Egy város története« és a

»Külföldön« című műveit, emellett kiadta válogatott meséit is. 1951-ben indult meg Gorkij válogatott műveinek 15 kötetes kiadása (a sorozat utolsó kötetei ez év — 1953 — végén jelennek meg); újabb fordításban és jobb válogatásban adták ki Majakovszkij verseit is. A szovjet irodalom népszerű alkotásainak újabb kiadásai mellett több nagy alkotással gazdagodott a magyar nyelven hozzáférhető válogatott regények sora. Megjelent — hogy csak a legkiemelkedőket említsem — Nyikolajeva: Aratás, Trifonov: Diákok, Gladkov: Eskü, Csakovszkij: Nálunk már reggel van, Polevoj: Arany, Sztrokovszkij: Gyár épül az őserdőben című regénye. E néhány kiragadott példa is világosan mutatja, hogy könyvkiadásunk az orosz és a szovjet irodalom népszerűsítése terén komoly eredményeket ért el.

Az 1951-es év eredményei és az azóta eltelt másfél év alatt napvilágot látott újabb művek kiadása ellenére az orosz klasszikus és a szovjet irodalom magyar kiadása területén azonban vannak még fehér foltok, amelyeket könyvkiadási politikánknak még fel kell fedeznie. Az 1952-es Krülov-kiadásnál jóval nagyobb mértékben kellene hozzáférhetővé tenni a nagy orosz állatmeséiről műveit. Az eddig csak szörványos fordításból ismert ukrán forradalmi demokrata, Tárász Sevcenkó is megérdemelné, hogy gyűjteményes kötetben tennék közre műveit. További új kiadásra és főleg új fordításra